

ФЕМІНІТИВИ В ХУДОЖНІЙ МОВІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

М.П. Брус

У статті проаналізовано фемінітиви, що відобразилися у творах Олександра Олеся. З огляду на численну кількість (до двохсот лексем) їх представлено як своєрідний фемінікон художньої мови письменника. Назви жінок розглянуто за семантичними групами, у які об'єднано фемінітиви спільного значення, а групи розміщено в порядку спаду їх кількісного складу. Аналіз семантичних об'єднань іменників-назв жінок дав можливість узагальнити, що найбільш актуальними у творах Олександра Олеся стали фемінітиви зі значеннями “мати”, “дівчина”, “жінка”, “нереальна особа жіночої статі”, важливими – і слова зі значеннями “дочка”, “дружина”, “кохана”, “красуня”, “служниця”, “ворожка” та мени продуктивними фемінітивні значення (приблизно п'ятдесят семем), реалізовані поодинокими словами. Велика кількість фемінітивів та їх значень засвідчили про базатий фемінітивний світ художньої мови Олександра Олеся, про його вмиле фемінотворення, високомайстерне жіноче образотворення.

Фемінітиви становлять одну із найбільших лексичних підсистем української мови. Представити й характеризувати їх як окрему підсистему дала можливість численна кількість найменувань жінок у сучасній українській мові (більше п'яти тисяч лексичних одиниць) [1], використовувана в багатьох лінгвістичних дослідженнях відповідна термінологічна база (фемінітиви, фемінітивність, фемінітивний тощо) [2], чимало розвідок про апелювати зі значенням особи жіночої статі [3]. Помітне збагачення й розширення фемінітивної підсистеми, поступове усталення її термінологічного інвентаря, постійне звернення уваги дослідників на цю категорію слів щораз показують фемінітиви в новому обрисі, з раніше невідомими особливостями і спонукають до вивчення їх в різноманітних лінгвістичних напрямках. Особливим аспектом є дослідження реалізації фемінітивів у художньому тексті, вплетення їх у канву художнього твору, оскільки художній стиль, порівняно з іншими стилями, найбільшою мірою відображає фемінікон української мови і потенціал іменників-назв жінок (семантичний, словотвірний, стилістичний тощо).

Вишуканим майстром втілення фемінітивів у картини художнього твору, розкриття їх семантичної спроможності можна вважати Олександра Олеся. Сьогодні добре відомі творча спадщина і величне ім'я письменника світової слави Олександра Івановича Кандиби (із псевдонімом *Олесь*), який “справив відчутний вплив на український літературний процес, збагатив його новими мотивами, розширив тематичний, стильовий діапазон лірики, підніс виражальну силу українського художнього слова, став творцем класичних мистецьких шедеврів української поезії” [4]. За природністю, щирістю й безпосередністю у висловленні своїх думок і почуттів Олександр Олесь дорівнюється до Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки і водночас показав власний неповторний мистецький таланти [5]. Відтворюючи долю українського народу і всієї України початку ХХ ст. у своїй поетичній творчості (під час перебування на рідній землі та в еміграції), Олександр Олесь відобразив усі “перипетії бурхливих років, починаючи од перших несміливих надій на сподіване визволення й кінчаючи поетичним виразом жалів за розбитими надіями, зневір'я до недавнього руху, прокльонів страшливій дійсності” [6]. Завдяки мелодійності, музикальності, чіткій соціальній орієнтації і багатству народнопоетичної образності вірші митця стали всенародними й авторитетно репрезентували українську поезію початку ХХ ст. [7]. За своєю суттю, на думку вчених, вони є в основному чоловічими, а за формою мають вигляд графічного малюнка [8]. Чоловіча стихія поезій Олександра Олеся поглинула й чимало жіночих образів, вписуючи їх у відповідні рамки тонкого графічного зображення, а маркерами жіночих образів стала досить велика кількість іменників зі значенням особи жіночої статі.

У художній мові Олександра Олеся відобразилися загальноновживані назви жінок і фемінітиви-неологізми, стилістично нейтральні й марковані, власні найменування й запозичені. Загальна кількість зафіксованих апелятивів зі значенням особи жіночої статі становить до двохсот лексичних одиниць, а специфічність їх полягає в семантичному, словотвірному та стилістичному розмаїтті. Своєрідність фемінітивів зумовлена перш за все їх семантичною багатогранністю, здатністю розширювати свою семантичну структуру, набувати додаткових значень, розвивати різноманітні переносні значення, насичуватися незвичайними для них семантичними відтінками. Семантична наповненість і багатоплановість фемінітивів зумовлена творчими задумами і втіленням автора у сюжети художніх полотен різноманітних жіночих образів. Кожний його жіночий образ обрамлений більшою чи меншою кількістю фемінітивів, що мають спільне або відмінне лексичне значення. За подібною семантикою найменування жінок можна зосередити в окремих семантичних групах та розкрити групи в порядку зменшення їх кількісного складу.

Першорядне місце щодо кількості слід відвести іменникам, об'єднаним значенням "мати". Таке лексичне значення відоме з індоєвропейської доби й поступово утверджене на українському ґрунті за допомогою різноманітних номінативних одиниць [9]. У творах Олександра Олеся реалізовано приблизно двадцять фемінітивів, що виражають значення "мати" (*мама, мати, мамця, матінка, ненька, Матір-страдниця* тощо), різноманітних за структурою, стилістичними особливостями та функціональним навантаженням. З погляду будови це непохідні слова (*мати, матір* тощо), суфіксальні (*мамуня, мамка, матонька* тощо), складні (*Мати-страдниця, Раба-страдниця, Божа Мати* тощо), субстантивовані деривати (*старенька*), а з погляду стилістики це в основному емоційно забарвлені назви (*мамця, мамочка, ненечка* тощо). Одні з них функціонують, як моносемантичні, напр.: І зберіг я тільки, *ненечко*, Скарб один, що ти дала (1, 411), Тато й *мамуся* хворі, вони не прийдуть на двірець і прислали ці квіти (2, 158), Ну, поздоров, Славочко, і тата, і *маму* (2, 158); а інші – як полісемантичні, напр.: *Мати* без сина і жінка без мужа Плачуть, життя кленучи (1, 75), Прощай, моя *мати-природа* (1, 134), Надіє, надіє! Облудна мара... Ти розпачу *мати* і зради сестра! (1, 178), Для усіх *держав-мати*: Для панів і для селян (1, 389); Швидко, швидко ми побачимось, Рідна *матінко* моя (1, 411), *Матінко* Божа, *Матінко* Правди, Нас захисти! (1, 296), Веснонько, *матінко*, Снігом прибиті ми (1, 171) [10]. У цілому палітра використаних письменником фемінітивів зі значенням "мати" засвідчила про величність образу матері як стійкої, непохитної стели у захисті своєї землі, родини, страждальної та мученої в боротьбі за долю народу.

Показовими щодо кількості є також апелятиви зі значенням "дівчина". Це значення бере початок ще в праслов'янській мові від слова *дiва* "дівчина" і закріплюється згодом на українському ґрунті в семантичній структурі багатьох номінацій [11]. Художні твори Олександра Олеся охопили приблизно п'ятнадцять слів, що вказують на молоду особу жіночої статі (*дівчина, дівчинонька, дівчина-краса* тощо) і мають відповідне словотвірне, стилістичне вираження, функціональне спрямування. На рівні словотвору такі фемінітиви являють собою суфіксальні (*дівка, дівчинка, дівчинонька, дівчатонька* тощо) і складні деривати (*дівчина-красуня, дівчина-голубка* тощо), а на рівні стилістики – нейтральні слова (*дівчина, дівчата* тощо) і марковані (*дівонька, дівчата-гадюки* тощо). При цьому, суфіксальні іменники знайшли в основному багатозначне застосування, напр.: Хочеться *дівчині* всесвіт обняти, Щастям усе напоїти, матір'ю стати (1, 183), А добре співає, каторжна *дівчина* (каторжанка – авт.) (2, 306), *Дівчино!* Весно! – озвалося Сонце, – Вічність шукав я тебе (1, 173); Он, погляньте, парубки, Що то за *дівки?*! (2, 47), Коли вельможний пан звеліти схоче, То *дівка* (наймичка – авт.) піде й пива вточе. Гей, *дівко*, наймичко! (2, 132); тоді як складні фемінітиви є носіями одного значення, але містять водночас вказівку на додаткову ознаку дівчини, напр.: І мене любила *дівчина-школярка*, І жила я часом в серці юнака (1, 227), І очей не зводить Ігор: Що за *дівчина-краса* (1, 335),

Дай глянуть на тебе, *дівчинонько-зоре*, дай одну хвилинку з тобою побуть (2, 346) [12]. За характером виявлених у творах Олександра Олеся фемінітивів зі значенням “дівчина” можна відтворити образ чистої, красивої, невинної дівчини як розради в часи зневір’я і надії на світле, щасливе майбутнє.

Однією з визначальних у художніх творах Олександра Олеся є також група слів, що характеризують жінку взагалі. Значення “жінка” сягає індоєвропейської доби, пов’язане з праслов’янським словом *жена* і реалізоване на українському ґрунті небагатьма лексемами [13]. У поезії Олександра Олеся зосереджено до п’ятнадцяти найменувань зі значенням “жінка” (*дама, мадам, сестра* тощо), неоднорідних за походженням, структурою, функціонально-стилістичним наповненням. Значення “жінка” відображають питомо українські слова (*сестричка, кумонька-голубонька* тощо) і запозичені (*мадмуазель, пані* тощо), непохідні слова (*жінка, баба* тощо), суфіксальні (*бабуся, добродійка* тощо), складні деривати (*жінка-чужинка, жінка-краса* тощо); стилістично нейтральні (*мадонна, громадянка* тощо) та емоційно забарвлені (*мамаша, сестриця* тощо). Давні питомо українські назви жінки взагалі й ті, що функціонують у ролі звертання до жінки, виступають переважно як полісемантичні, напр.: Щось плаче ніби... чуєш?... хто се? То, певно, *жінка*... так і є! (1, 104), Як сховаєш ти в могилу *Жінку* і діток, Сам ти прийдеш через силу В рідний свій куток (1, 140), Подивився, що за люде, Свиснув *жінці* молодій (дівчина, молода особа жіночої статі – авт.) (1, 194); Знаю вашу варту – Сама гульня вам в голові Та жарти з бідними *бабами* (жінка – авт.), Що гриб вишукують в траві (2, 233), Не дурно так *баби* (стара жінка – авт.) тужили, Діди схилились на кийки (1, 879); а запозичені й складні фемінітиви – як однозначні, напр.: Ну, як тобі подобається ця *мадам*? (2, 164), Вчора ми ще зустріли якусь *даму* (2, 316), По обличчю, по убранню Се були *жінки-чужинки*: Білолиці і похмурі (2, 513) [14]. Часте апелювання автора до особи жіночої статі з використанням численної кількості різноманітних номінацій є доказом важливості і значущості образу жінки для Олександра Олеся, намаганням виразити сутність жіночого ества, показати жінку як вогнище любові, добра, краси.

Обширною у поетичних творах Олександра Олеся є також група найменувань, що позначають нереальну, фантастичну особу жіночої статі. Таке значення фемінітивів розвинулося на спільнослов’янському ґрунті (пор. зі словом *русалка* “душа померлої дівчини”) і поступово відобразилося в структурі багатьох номінацій [15]. Олександр Олесь використав у своїх творах до п’ятнадцяти іменників зі значенням “нереальна, фантастична особа жіночої статі” (*лісовка, лоскотарка, русалка* тощо), надавши їм певного структурного, стилістичного оформлення та функціонального спрямування. За будовою це непохідні апелятиви (*мавка, фея* тощо), суфіксальні (*мавонька, русалочка* тощо), складні деривати (*мавка-подруга, русалка-ворожка* тощо), а за стилістикою це здебільшого емоційно забарвлені слова (*русалонька, дівчатонька* “русалки”, *дівка* “русалка” тощо). Основна їх кількість безпосередньо виражає значення “нереальна, фантастична особа жіночої статі” і не використовується з іншими значеннями у творах Олександра Олеся, напр.: Здавалось мені, що *русалки* ось-ось Вродливі, як янголи, вийдуть рядами (1, 86), Там ніжна *Мавка* в срібні ночі Вінок на голову плете (1, 216), А сарн *Лісовка* напуває З криниць смерекових лісів (1, 216), Та й *лоскотарка* вночі залоскоче того, хто посмів би в цей день робити (2, 342); а поодинокі слова набувають лише в межах контексту вказаного значення і звучать переважно як звертання до мавок, русалок, напр.: Ой *сестроньки, русалоньки*, Що маєм робити, Де нам, бідним *дівчатонькам*, Головоньки діти?! (2, 40), *Панна* Русалка-горівка (2, 324) [16]. Увесь діапазон аналізованих іменників став репрезентантом позитивного образу нереальної, міфічної чи казкової особи жіночої статі, яка уособила душевну чистоту, жіночу безневинність, спокій і гармонію навколишнього світу.

На фемінітивному тлі художньої мови Олександра Олеся виокремлюються і менші за обсягом групи фемінітивів, зокрема зі значеннями “дочка”, “дружина”, “ворожка”, “красуня”, “кохана”, “служниця”, що охоплюють п’ять-шість

найменувань жінок. Ці значення різні за часом виникнення (“дочка”, “дружина”, “служниця”, “ворожка” – давні слов’янські, “красуня”, “кохана” – власне українські) [17] і мають різне формальне вираження у віршах Олександра Олеся. Поняттю “дочка” відповідають слова *донька, дочка, дочка-калинонька* тощо; поняттю “дружина” – слова *жона, подруга, супружниця* тощо; поняттю “ворожка” – слова *шептуха, воріженька, ворожка-чарівниця* тощо; поняттю “красуня” – слова *красуня-дочка, дівчина-краса, дівчина-красуня* тощо; поняттю “кохана” – слова *люба, мила, кохана* тощо; поняттю “служниця” – слова *покоївка, служівниця, рабиня* тощо. Серед таких фемінітивів простежуються похідні (*донечка, чарівниця, красуня, улюблена, наймичка* тощо) і непохідні слова (*дочка, жінка, відьма* тощо) та більшою мірою емоційно забарвлені (*доня, жона, царівна* “красуня”, *королівна* “кохана”, *дівка* “наймичка” тощо). У творах Олександра Олеся майже всі вони вживаються в одному значенні, напр.: Зрадила та, що любила... Зрадила *мила* мені (1, 93), У Степана – рана, у труні – *дружина*, *Доня* притулилась до Івана-сина (1, 467), Веселий, сміючись, Прогнав я геть *воріжку*... *Воріженько!* Вернись! Верни мою усмішку! (1, 642), І довго *наймичка* тужила, Та заспівали щось пани (1, 211); за винятком деяких багатозначних фемінітивів, напр.: Ростуть під серцем *дочки* і сини (1, 184), О Україно-мати! Зглянься, захисти, Прости свою *дочку* (дитину – авт.) безтямну і зрадливу (1, 120-121); І в танці закрутилася *красуня* із села (1, 549), Із п’яних рук *красуні* долі, Хтось мусить плакати в житті (1, 523) [18]. З допомогою дібраних фемінітивів Олександр Олесь підкреслює ті специфічні ознаки, які уособлює жінка (родинність, принадність, душевність, турботливість, працелюбність) і які визначають її сутність та індивідуальність.

Фемінікон поетичних творів Олександра Олеся багатий і на групи слів, що містять два-три найменування жінки. Це іменники зі значеннями “повитуха”, “нянька”, “кухарка”, “швачка”, “княгиня”, “господиня”, “шинкарка”, “подруга”, “коханка”, “сестра”, “тітка”, “вдова”, “селянка”, “наречена”, “молодиця”, “німкеня”, “сирота”, “мати батьків”, “стара жінка”, “сліпа жінка”. За походженням більшість цих значень є давніми слов’янськими (“подруга”, “сестра”, “наречена” тощо), власне українськими (“повитуха”, “коханка”, “молодиця” тощо), а окремі – неслов’янськими за джерелом виникнення (“княгиня”, “шинкарка”, “німкеня” тощо) [19]. Майже всі слова з такими значеннями є похідними (*повитуха, баба-пупорізка, нянька, тітонька, товаришка, селянка, наймичка-селянка, сестричка, господарка, бабуся, шинкарка, небога-сирітка, наречена, молодиця, німка* тощо), крім поодиноких давніх слов’янських назв (*сестра, баба, няня, вдова*); стилістично нейтральними (*тітка, подруга, сестра, швачка, господиня, німкеня* тощо) й емоційно забарвленими (*дівчинка* “нянька”, *тьотя, сестриця, бабусенька, швайка, пані* “господиня”, *сирітка, молодичка, молода* “наречена” тощо). У творах Олександра Олеся більшість фемінітивів зазначеної семантики зберегли свої основні значення, напр.: Чи він другу *коханку* має, Тобі дарма, тобі дарма (1, 581), Чарівна, як сонце, і легка, як хмарка, З пасом дипломата їде *кухарка* (1, 819), Вже *баба-повитуха* Моргнула на сусід (1, 846), Закохайтесь – хіба мало вродливих дівчат, *молодиць?* (2, 292); за винятком кількох слів, що набули здатності позначати жінок за різними ознаками, напр.: В білім ти – лілея біла, Білий янгол між людей, Недосяжна ти, як зоря, Вірна *подруга* (кохана – авт.) ночей (1, 736), Гинявся він весь вік бурливий [Псував чужу] і власну кров І нагло *подругу* (наречена – авт.) знайшов (1, 879), “Щаслива, заміж виходиш”, – заздрили їй *подруги* (2, 370); В сльозах мої *сестри*, і браття в кайданах, – Півкраю в курганах (1, 108), Лікар зараз сказав, що через півгодини він привітає нас з братом або з *сестрою* (2, 108) [20]. Зазначеними фемінітивами Олександр Олесь продовжив розкривати внутрішній і зовнішній світ жінки (її зайнятість, вмільсть, стосунки, відносини, характер та ін.), прагнучи показати жінку як діяльну особу у власному й суспільному, у духовному й матеріальному житті.

Основну частину фемінітивних значень, втілених у поетичні строфи Олександра Олеся, становлять семіми, носієм кожної з яких виступає лише одне найменування.

Таких значень нараховується до тридцяти, а формальними показниками їх є назви *багатирка, балерина, богиня, бранка, вагітна, гуцулка, дворянка, дикунка, дружка, дурна, злодюжка, зрадниця, курсистка, міщанка, муринка, натурщиця, невільниця, невірна, невісточка, племінниця, покійниця, половчанка, пращурка, принцеса, страдниця, султаниша, суперниця, сусідка, торговка, українка, циганка, черниця, чешика, чужинка*. Серед указаних фемінітивів за походженням виділяються питомо українські слова (*гуцулка, дружка, сусідка, українка* тощо) й іншомовні (*балерина, курсистка, принцеса, султаниша* тощо) [21], за стилістичними особливостями – нейтральні (*невільниця, племінниця, суперниця, чужинка* тощо) і марковані (*багатирка, злодюжка, невісточка* тощо). За функціональними ознаками це моносемантичні слова, що вживаються переважно в прямому значенні, напр.: Мене *невірна* розлюбила, І я блукаю сам не свій (1, 128), А *сусідка* незнайома Стогне, квиле за дверми (1, 142). Давно, давно *гуцулки* встали, Шумлять, щечечуть, говірки (1, 214), *Половчанка* вийшла, віша На тринога казанок (1, 376), Син поляка й *українки* Про поляків тільки дбав (1, 403), Не бери собі *чужинку*, Не шукай по світу жінки (2, 454); а деякі виражають кілька значень або тільки переносні значення, напр.: А ти, моя квітко, тим квітам подібна... А ти, мов *черниця* (квітка – авт.), на цвинтар ідеш (1, 137), Родилась ти *черницею* святою Для тихих стін монастиря (1, 245); На каналі замість старої баби сиділа молода дівчина надзвичайної вроди, оточена колом невільників і *невільниць* (2, 570), Хто ти? Таємна, мовчазна... Коли *невольниця-орлиця* (Україна – авт.) – Рука моя міцна, як криця, Ніколи стоми не зазна (1, 633), У кожного письменника своє натхнення, призначене кожному *пращуркою* (богиня – авт.) натхнення – незабутньою богинею (1, 375) [22]. Усі вказані фемінітиви – виразники яскравого неповторного жіночого світу, де жінка – це символ святості, духовності, родинності, чарівності, сили, краси, невтомної праці і жертвності, якого не применшують навіть слова негативного відтінку (*дикунка, зрадниця, злодюжка, страдниця*).

Фемінікон художньої мови Олександра Олеся – свідчення багатого внутрішнього світу письменника, його оригінального художнього мислення, високомайстерного жіночого образотворення. Уся творча уява Олександра Олеся (особливо поетична) пронизана великою кількістю різноманітних жіночих образів, для втілення яких залучена численна кількість іменників зі значенням особи жіночої статі. Перевагу над фемінітивами, реалізованими у творах Олександра Олеся, мають загальноновживані і відомі в сучасній українській мові слова, але чималу кількість становлять і власні авторські новотвори. Усі ж загалом фемінітиви поширені в різножанрових і різноматематичних творах письменника і надають їм цілісного, завершеного, виструнченого і певною мірою жіночого характеру. Своєрідність фемінікону Олександра Олеся проявилася у використанні різносемантичних, різноструктурних і різностилістичних номінацій, у наданні їм високої продуктивності й частотності, у вживанні їх в різних переносних значеннях, у вираженні ними реалій суспільного життя і навколишнього світу. Завдяки цьому очевидним став широкий фемінітивний світ Олександра Олеся і його напрацювання у сфері фемініотворення.

SUMMARY

The article deals with the analysis of femininives reflected in the works by Oleksandr Oles'. Due to their great number (about two hundred lexemes) they are presented as a peculiar feminicon of the author's expressive language. The women's names are considered in terms of semantic groups including femininives with a similar meaning, and the groups are placed on a descending scale, from most to least numerous. The analysis of the semantic clusters of nouns-women's names made it possible to come to the conclusion that the femininives with the meanings "mother", "girl", "woman", "unreal female" are of greatest current relevance in the works by Oleksandr Oles'. The words with the meanings "daughter", "wife", "beauty", "sweetheart", "fortune-teller", "housemaid" and less productive femininive meanings (about fifty sememes) expressed by fem words are also important. A lot of femininives and their meanings testify to the rich femininive world of the expressive language of Oleksandr Oles', to the skillful femininive and female imagery formation of the writer.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фекета І.І. Жіночі особові назви в українській мові. (Творення і вживання): Дис... канд. філол. наук: 10.02.02. – Ужгород, 1968. – 369 с.; Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. –2006. – Вип. XI-XII. – С.44-47.
2. Брус М.П. Поняття з основою фемін- у контексті сучасної української лінгвістики // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – Вип. 16. – С. 209-214.
3. Білоусенко П.І., Німчук В.В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс -иця). – Київ-Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 206 с.; Брус М.П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI – XVII століть: словотвір і семантика: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 206с.+60с.; Семенюк С.П. Формування словотвірної системи іменників із модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Запоріжжя: Запорізьк. держ. ун-т, 2000. – 20 с.; Пузиренко Я.В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі: Автореф. дис... канд. філол. наук. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2005. – 21 с.; Фекета І.І. Жіночі особові назви в українській мові. (Творення і вживання): Дис... канд. філол. наук: 10.02.02. – Ужгород, 1968. – 369 с.
4. Олександр Олесь (1878-1944) // Далекі зірничі. Українська література першої половини ХХ ст.: Навч. посіб. Серія Шкільна бібліотека / Упорядники В.І. Шкляр, П.П.Орленко. – К.: Грамота, 2001. – С. 29.
5. Єфремов С. Історія українського письменства. – Київ – Ляйпціг 1919 (Весляр 1924). – К.: Феміна, 1995. – С. 584; Неврлий М. Олександр Олесь // Усе для школи. Українська література. 10 клас. – 2001. – Вип. 5. – С. 59-60.
6. Єфремов С. Історія українського письменства. – Київ – Ляйпціг 1919 (Весляр 1924). – К.: Феміна, 1995. – С. 583.
7. Жулинський М.Г. Із забуття – в безсмертя (сторінки призабутої спадщини). – К.: Дніпро, 1990. – С. 93-95.
8. Кодак М. Докір і заклик Олександра Олеся // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіумах. – К., 2006. – № 7-8. – С. 105.
9. Трубочев О.Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. – М.: Из-во АН СССР, 1959. – 30-34; Історія української мови. Лексика і фразеологія / Ред. кол.: В.М.Русанівський (відп. ред.) та інші. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 21; Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. –2006. – Вип. XI-XII. – С. 39-45.
10. Олександр Олесь. Твори в двох томах. Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 960 с.; Драматичні твори. Проза. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 683 с.
11. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н.Трубочева. – М.: Наука, 1978. – Вип. 5. – С. 17-18; Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред. кол. О.С.Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 2. – С. 84-85; Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – Вип. XI-XII. – С. 40-45.
12. Олександр Олесь. Твори в двох томах. Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 960 с.; Драматичні твори. Проза. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 683 с.
13. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред. кол. О.С.Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 2. – С. 205-206; Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. –2006. – Вип. XI-XII. – С. 39-46.
14. Олександр Олесь. Твори в двох томах. Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 960 с.; Драматичні твори. Проза. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 683 с.
15. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред. кол. О.С.Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 5. – С. 146-147; 2004. – Т. 4. – С. 17; Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. – 2006. – Вип. XI-XII. – С. 41-45; Московченко О. Семантико-морфемні питання походження слів *нав*, *мавка*, *лень*, *леля* // Семантика мови і тексту: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. – С. 137-139.
16. Олександр Олесь. Твори в двох томах. Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 960 с.; Драматичні твори. Проза. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 683 с.
17. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред. кол. О.С.Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1. – С. 396, 427; 1985. – Т. 2. – С. 116, 205-206; 2006. – Т. 5. – С. 309; Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. –2006. – Вип. XI-XII. – С. 39-45.

18. Олександр Олесь. Твори в двох томах. Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 960 с.; Драматичні твори. Проза. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 683 с.
19. Див.: Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред. кол. О.С.Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.; 1985. – Т. 2. – 570 с.; 1989. – Т. 3. – 549 с.; 2004. – Т. 4. – 656с.; 2006. – Т. 5. – 704 с.; Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. – 2006. – Вип. XI-XII. – С. 39-45.
20. Олександр Олесь. Твори в двох томах. Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 960 с.; Драматичні твори. Проза. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – Т.2. – 683 с.
21. Див.: Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред. кол. О.С.Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.; 1985. – Т. 2. – 570 с.; 1989. – Т. 3. – 549 с.; 2004. – Т.4. – 656с.; 2006. – Т. 5. – 704 с.; Брус М.П. Становлення лінгвальної категорії жіночості // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. –2006. – Вип. XI-XII. – С. 40-45.
22. Олександр Олесь. Твори в двох томах. Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 960 с.; Драматичні твори. Проза. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 683 с.